

Світлана Володимирівна Ситнік,

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри теорії та методики практичної психології,

Південноукраїнський національний університет імені К. Д. Ушинського,

вул. Фонтанська дорога, 4, м. Одеса, Україна

ОСОБЛИВОСТІ МІЖСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ДІТЕЙ В ПЕРІОД РЕКРЕАЦІЇ

У статті досліджуються психологічні особливості в міжособистісній взаємодії дітей різного віку. Висвітлено вікові закономірності розвитку міжособистісної взаємодії дітей, починаючи з раннього дитинства і до юнацького віку. Емпірично виявлено індивідуально-психологічні особливості підлітків щодо міжособистісної взаємодії. Визначено риси особистості, які сприяють успіху підлітків у міжособистісній взаємодії в період рекреації.

Ключові слова: міжособистісна взаємодія, риси особистості, рекреація, індивідуально-психологічні особливості, спілкування.

Питання міжособистісної взаємодії належать до найважливіших проблем у віковій та педагогічній психології. Налагодження міжособистісної взаємодії є важливою умовою формування особистості дітей різного віку. Додаткові можливості для цього розвитку надають умови перебування дітей в закладах рекреаційного типу. Питання міжособистісної взаємодії розглядалися в дослідженнях вітчизняних та зарубіжних психологів (В. С. Агеев, Б. Г. Ананьев, Г. М. Андреева, О. О. Бодальов, Б. Ф. Ломов, Л. Є. Орбан-Лембрик, Т. В. Сенько, М. Аргайл, Е. Берн та ін.) Проблему рекреації вивчали такі вчені, як В. А. Квартальнов, Т. В. Ніколаєнко, Н. В. Фоменко, П. О. Масляк та інші.

Водночас, особливості міжособистісної взаємодії дітей в період рекреації потребують свого подальшого вивчення, що обумовило мету нашого дослідження, яка полягала у вивченні закономірностей розвитку міжособистісної взаємодії дітей різного віку та експериментальному дослідженні особливостей цієї взаємодії у підлітків в умовах рекреації. Відповідно до зазначеної мети поставлено такі завдання: 1) визначити психологічну сутність міжособистісної взаємодії; 2) висвітлити закономірності міжособистісної взаємодії у дітей в різні вікові періоди; 3) емпірично дослідити індивідуальні особливості міжособистісної взаємодії у підлітків у період рекреації.

Згідно з першим завданням дослідження вивчалася доступна для нас спеціальна література. Визначено, що сутність взаємодії полягає не лише у взаємному обміні діями. Вона розглядається, передусім, як організація людьми взаємних дій для реалізації спільної діяльності (Л. Е. Орбан-Лембрик). На думку Т. В. Сенько, міжособистісна взаємодія, що здійснюється під час виконання сумісної діяльності, в процесі якої досягається не тільки певний практичний результат, але і формуються відношення між учасниками взаємодії, а також відбувається розвиток психіки та свідомості.

Проблема рекреації останнім часом все більше привертає увагу фахівців (В. А. Квартальнов, Т. В. Ніколаєнко, Н. В. Фоменко, П. О. Масляк та ін.), які займаються питаннями відпочинку та відновлення працездатності особистості. Проблема рекреації почала розроблятися зовсім недавно, тому у вітчизняній та зарубіжній літературі досі немає єдиного підходу до визначення цього поняття. У науковій літературі термін «рекреація» з'явився в США в кінці 90 років 19 століття, коли було введено нормативний робочий день, другий вихідний день, літню відпустку.

Досліджуючи міжособистісну взаємодію дітей в період рекреації, ми спочатку з'ясували вікові особливості розвитку цього процесу. Визначаючи свою методологічну позицію щодо поняття «міжособистісна взаємодія», ми спиралися на позицію Б. Ф. Ломова, який зазначав, що спілкування є вищою формою взаємодії. Також ми використовували наукові праці М. І. Лісіної щодо розвитку спілкування у дітей дошкільного віку. Зокрема, автор, досліджуючи розвиток спілкування у дітей до 7 років, зазначила, що воно має 4 форми: ситуативно-особистісну, ситуативно-ділову, позаситуативно-пізнавальну, позаситуативно-особистісну. У відповідності до них змінюється вимоги дитини до дорослого, який виступає як партнер для взаємодії і від якого вимагається увага, любов, розуміння, повага. Означенні форми виникають не одночасно. Першою в онтогенезі виникає ситуативно-особистісна форма спілкування (перші півроку життя). Основною ознакою цієї форми спілкування є задоволення потреби дитини у доброзичливій увазі дорослих. Це спілкування безпосереднє – «спілкування заради спілкування». Друга форма спілкування, що з'являється, – ситуативно-ділова (від шести місяців до трьох років). Головним приводом для контактів дітей з дорослими є їх спільна справа – практичне співробітництво. В основі їх спілкування лежить діловий мотив. Дорослі пояснюють дітям, що і як робити з тими чи іншими речами [1].

Отже, при ситуативно-діловому спілкуванні дітям необхідна присутність дорослого і його доброзичлива увага, але цього недостатньо – їм потрібно, щоб дорослий мав відношення до того, чим вони займаються, і брав участь у цьому процесі. На початку дошкільного віку з'являється третя форма спілкування, а саме позаситуативно-пізнавальна. Провідним мотивом цієї форми спілкування є пізнавальний мотив. Під час спілкування діти сприймають інформацію про сутність речей, взаємозв'язки у природі тощо. Все це безпосередньо не пов'язано з ситуацією, в якій знаходиться дитина. Тому спілкування дитини і дорослого має позаситуативний характер. У кінці дошкільного віку з'являється четверта і вища для дошкільників форма спілкування з дорослими – неситуативно-особистісна. В основі цього спілкування лежить особистісний мотив. Воно зосереджено на соціальному оточенні дитини, на інших людях, а не на предметах. Для дошкільників характерно намагання не просто до доброзичливої уваги дорослих, але до взаєморозуміння та співпереживання [1].

Розвиток міжособистісної взаємодії продовжує розвиватися в молодшому шкільному віці. Особливості цього розвитку пов'язані з тим, що дитина вимушена долати багато труднощів у спілкуванні, і передусім – з однолітками. Це пояснюється тим, що діти різняться між собою культурою мовного та емоційного спілкування, індивідуально-психологічними особливостями. Внаслідок цього відбувається зіткнення під час налагодження міжособистісної взаємодії, що супроводжується такими експресивними формами реагування, як агресія, плаксивість, рухове розгальмування.

Характер міжособистісної взаємодії молодших школярів у першому класі відбувається головним чином через учителя, котрий поступово навчає дітей вступати в безпосередні контакти один з одним. Мотивація взаємодії дітей пов'язана з потребою в ігровому спілкуванні, позитивними якостями особистості того, кого обирають, здібністю до того чи іншого виду діяльності (О. Ф. Рибалко). Водночас, деякі молодші школярі мотивують свою взаємодію суто зовнішніми факторами, наприклад «мешкаємо в одному дворі». З дев'яти років потреба у схваленні однолітків є одним з факторів, що спонукає дітей засвоювати й приймати цінності колективу. Діти починають об'єднуватися у різні співтовариства. Їх взаємодія базується на спільних інтересах, заняттях, що визначає певні форми взаємодії між членами того чи іншого співтовариства (М. В. Осоріна). Залучення дитини до міжособистісної взаємодії сприяє формуванню у неї нової стадії емоційного розвитку, яка характеризується здібністю до емоційної децентрації, тобто можливість переключитися на сприйняття емоційного стану партнера (Г. А. Цукерман, Б. М. Мастеров).

Отже, набуття навичок міжособистісної взаємодії з однолітками та вміння знаходити друзів є актуальною задачею розвитку дитини на цьому віковому етапі. Важливо, щоб молодші школярі набували впевненості

у своїх здібностях і можливостях, у тому числі і у міжособистісній взаємодії. Чим більше позитивних надбань буде у молодшого школяра, тим краще він буде вирішувати проблеми наступного підліткового віку.

Розглядаючи міжособистісну взаємодію молодших школярів із дорослими, зауважимо, що діти знаходяться в емоційній залежності від учителя. Потреба у позитивних оцінках значимого для них дорослого багато в чому визначає поведінку дитини (В. С. Мухіна). Ураховуючи оцінки дорослих, школяр вчиться емоційно-ціннісному ставленню до оточуючого світу.

Для формування особистості в підлітковому віці великого значення набуває міжособистісна взаємодія з однолітками, яка стає гострою потребою підлітка через те, що спілкування – це джерело появи нових інтересів, становлення норм поведінки. Це пов'язано з тим, що серед підлітків виникають певні вимоги до дружніх стосунків, міжособистісної взаємодії, в якій вони цінують чуйність, вміння зберігати таємницю, розуміти та співчувати. Саме через міжособистісну взаємодію підліток навчається співробітництву, взаємодопомозі, ризику заради іншого тощо. Спілкування підлітків стає більш глибоким, змістовним, розширюється область їх духовного та інтелектуального спілкування, з'являються такі форми взаємодії як дружба і любов. Водночас, втрачають свою актуальність стосунки з батьками, учителями [3].

Під час міжособистісної взаємодії підлітки засвоюють гендерні ролі, приймають соціальні норми і цінності. Вже в юнацькому віці диференціюються дружні зв'язки на основі емоційної, інтелектуальної близькості старшокласників. Руйнується внутрішньогрупове спілкування з однолітками, налагоджуються контакти з особами протилежної статі. Поліпшується взаємодія з дорослими, особливо при виникненні складних життєвих ситуацій. У дружніх стосунках та взаємодії переважають два мотиви: по-перше, вимога взаємодопомоги та вірності, по-друге, очікування співчуття, розуміння з боку друга (І. С. Кон).

Міжособистісна взаємодія у підлітків, за Д. Й. Фельдштейном, має три форми: інтимно-особистісна, стихійно-групова, соціально-орієнтована. За першою формою взаємодія базується на особистісних симпатіях – «я» і «ти». Змістом такої взаємодії є співучасть співрозмовників у проблемах один одного. Така форма взаємодії виникає за умов спільності цінностей партнерів, а співучасть забезпечується розумінням думок, почуттів та намірів один одного та емпатії. Вищими формами інтимно-особистісного спілкування є дружба і любов. Наступна форма – це стихійне групове спілкування, тобто взаємодія, яка відбиває випадкові контакти – «я» і «вони». Ця форма домінує у випадку, якщо не організована їх суспільно-корисна діяльність. Унаслідок цього з'являються різні підліткові компанії, неформальні групи, для яких стійкими ознаками є агресивність, жорстокість, підвищена тривожність, замкнутість тощо. Соціально-

орієнтовна взаємодія базується на сумісному виконанні суспільно-важливих справ – «я» і «суспільство». При цьому взаємодія задовольняє суспільні потреби людей і є фактором, що сприяє розвитку суспільного життя груп, колективів тощо.

Як ми бачимо, виділяючи форми міжособистісної взаємодії у підлітків, Д. Й. Фельдштейн певною мірою ототожнює поняття спілкування і взаємодії. Крім цього, взаємодія підпорядковується спілкуванню, виступаючи однією з його головних ознак. Автор для пояснення психологічних особливостей спілкування, взаємодії підлітків використовує поняття «суспільно-корисна діяльність», яка, на його думку, є провідною для підліткового віку.

Важливу роль у міжособистісній взаємодії юнаків та дівчат відіграє міжособистісна перцепція суб'єктів. На думку вчених, ця перцепція характеризується збільшенням кількості описових категорій, зростанням їх гнучкості та визначеності у процесі їх використання; підвищенням рівня вибіркової, послідовної, складної та інтегрованої інформації. Все це свідчить про те, що характер сприймання інших людей пов'язаний із розвитком особистості як суб'єкта пізнання. Перцепція, яка є важливим компонентом міжособистісної взаємодії в юнацькому віці, визначається рядом соціально-психологічних та фізичних чинників (О. В. Дудар).

Спілкування в юнацькому віці з однолітками не обходиться для їх особистісного самовизначення. Проте, воно також має й інші функції. Якщо довірливе спілкування старшокласника з дорослим спостерігається головним чином в проблемних ситуаціях, які пов'язані з його планами на майбутнє, то спілкування з однолітками залишається інтимно-особистісним. Під час міжособистісної взаємодії старшокласники залучають один одного до свого внутрішнього світу – своїх почуттів, думок, інтересів, захоплень. Спілкування потребує взаєморозуміння, внутрішньої близькості, відвертості. Воно базується на ставленні до іншого, як до самого себе. Міжособистісна взаємодія підтримує самоприйняття, самоповагу (І. Ю. Кулагіна).

Таким чином, аналіз спеціальної літератури з питання вікових особливостей розвитку міжособистісної взаємодії показав, що в ранньому дитинстві спілкування між дитиною та дорослим сприяє сприйняттю дитиною людських взаємин та предметного світу. Взаємодія з дорослим є необхідною умовою для її особистісного зростання. Спілкування дошкільників між собою, особливо в сюжетно-рольовій грі, позитивно впливає на їх соціалізацію.

У молодшому шкільному віці значний вплив на розвиток міжособистісної взаємодії дітей мають дорослі, зокрема їх оцінки, зауваження, побажання. Школярі поступово поглиблюють міжособистісні стосунки між собою, починаючи із зовнішніх причин міжособистісної взаємодії, і вже ближче до підліткового віку з'являються особистісні причини взаємодії.

Згідно з другим завданням дослідження емпірично визначалися особливості міжособистісної взаємодії підлітків за допомогою методики «Q-сортування» (В. Стефансон). Вона визначає шість тенденцій поведінки людини в міжособистісній взаємодії. Саме підлітковий вік як перехідний містить у собі ознаки як дитини, так і дорослого. Це виявляється й в складних суперечливих стосунках міжособистісної взаємодії. Застосування методики В. Стефансона дозволило зосередити увагу на тенденціях поведінки підлітка в групі, таких як залежність – незалежність, товариськість – нетовариськість, прийняття «боротьби» – уникнення «боротьби». Врахування цих тенденцій надає вихователям можливості оптимізації міжособистісної взаємодії підлітків у період рекреації, яка створює умови для корекції негативних проявів взаємодії. Крім того, визначення особистісної основи взаємодії підлітків за допомогою 16-факторного особистісного опитувальника Р. Кеттелла надає змогу застосувати індивідуальний підхід у виховній роботі з підлітками, спрямований на розвиток їх комунікативної сфери особистості. Дослідження проводилося на базі ДП УДЦ «Молода Гвардія», в якому взяло участь 50 підлітків віком від 13 до 14 років.

Аналіз результатів тестування показав, що за показником «залежність» середня оцінка склала 4,3 бали. Більшість досліджуваних виявили середній рівень залежності – 31% від загальної кількості досліджуваних. Значно менше підлітків виявили низький рівень – 14%, та високий рівень виявили тільки 9%. Тобто переважна більшість підлітків мають прагнення до засвоєння соціальних і морально-етичних групових стандартів.

Наступний показник – «незалежність». Середній бал у досліджуваних за цим показником складає 4,2. Високий рівень зазначеного показника виявили 12% досліджуваних; середній – 25% та низький – 9%. Високий рівень розвитку незалежності зумовлює у підлітків прагнення до лідерства, впевненість у собі, вимогливість до оточуючих, часто ігнорування правил поведінки.

За показником «товариськість» досліджувані отримали середню оцінку 7,6 балів. Високий рівень товариськості зафіксовано у 12% досліджуваних, середній – 31% та низький – 13%. Товариськість підлітків виявляється у відвертості, чуйності, прагненні надати підтримку оточуючим та виявленні співчуття. Наступний показник за методикою В. Стефансона – «нетовариськість». Середня оцінка у досліджуваних склала 3,7 балів, високий рівень виявили 11%, середній рівень – 26% та низький – 7%. Досліджувані, яким притаманна нетовариськість, уникають контактів, ухиляються від емоційних зв'язків із членами групи. Вони не схильні виявляти співчуття і не чекають від оточуючих дружельності та емоційної підтримки.

«Боротьба у міжособистісній взаємодії» за методикою В. Стефансона в групі досліджуваних отримала середню оцінку 3,5 балів. Високий рівень зазначе-

ної тенденції виявили 15% досліджуваних, середній рівень – 33% та низький – 5%. Наявність такої тенденції в особистості визначає її активну участь у груповому житті, прийнятті групових рішень, намаганні контролювати дії оточуючих.

Розглянемо «уникнення боротьби». Середня оцінка досліджуваних за цим показником склала 5,3 бали. Високий рівень виявили 12% досліджуваних, середній – 27%, низький – 8%. Для підлітків, які мають таку тенденцію, властиві схильність до компромісних рішень, несамостійність, вони уникають брати на себе відповідальність.

Для вивчення особистісної основи різних тенденцій поведінки підлітків у міжособистісних стосунках ми дослідили зв'язок між рівнем прояву тенденції взаємодії та рисами особистості досліджуваних за допомогою 16-факторного особистісного опитувальника Р. Кеттелла. Для виявлення статистичних закономірностей обчислювався коефіцієнт лінійного кореляції Пірсона між зазначеними показниками. Отримані дані засвідчили наявність прямого зв'язку між незалежністю і наступними рисами особистості: (Q4+) напруженість ($r=0,354$; при $p<0,05$) і (I-) твердість ($r=0,337$; при $p<0,05$); між нетовариськістю і таким фактором особистості, як (N+) проникливість

($r=0,368$; при $p<0,01$); між уникнення боротьби і такими факторами особистості, як (O+) схильність до почуття провини ($r=0,311$; при $p<0,05$) і (Q4-) розслабленість ($r=0,328$; при $p<0,05$); між боротьбою і такими факторами особистості, як (L+) підозрілість ($r=0,292$; при $p<0,05$) і (Q4+) внутрішня напруженість ($r=0,374$; при $p<0,01$).

Зворотній зв'язок зафіксовано між боротьбою і таким фактором особистості, як (Q2-) соціабельність ($r=0,305$; при $p<0,05$); між уникненням боротьби і такими факторами особистості, як (F+) безтурботність ($r=0,371$; при $p<0,01$) і (Q4+) сміливість ($r=0,392$ при $p<0,01$); між залежністю і таким фактором особистості, як (Q1+) радикалізмом ($r=0,324$; при $p<0,05$); між незалежністю і таким фактором особистості, як (Q2-) соціабельність ($r=0,279$; при $p<0,05$).

Наступним завданням емпіричного дослідження було складання психологічного портрету успішних та неуспішних в міжособистісній взаємодії підлітків. Для цього були відібрані серед досліджених дві відповідні групи. Враховувалися результати тестування за методикою 16-факторного особистісного опитувальника Р. Кеттелла. В результаті було побудовано особистісні профілі окремо для підлітків успішних в міжособистісній взаємодії та неуспішних (див. рис. 1).

Рис. 1 Профілі особистості підлітків успішних і неуспішних в міжособистісній взаємодії

Аналізуючи результати, зауважимо, що в «успішних» підлітків виявлено більш високі оцінки за факторами тесту, порівняно з «неуспішними». Успішні характеризуються готовністю до співробітництва, доброзичливістю. Неуспішні – більш скептичні, холодні. На це вказують середні оцінки досліджуваних за фактором А. За фактором С є значна різниця між успішними і неуспішними. Середні оцінки – 5,1 та 4,3 відповідно. Це вказує на те, що успішні є більш емоційно стабільними та впевненими, порівняно з неуспішними. За фактором Е середні оцінки – 8,2 та 3,1. Вищі середні оцінки успішних вказують на те, що вони мають перевагу за такими рисами, як незалежність, твердість, серйозність. Неуспішні виявляють

схильність до невиправданих переживань, роздратованості, емоційної нестійкості.

Помічено різницю в оцінках успішних та неуспішних за фактором Е. Середні бали – 8,2 та 3,1 відповідно. Тобто для успішних у міжособистісній взаємодії підлітків властиві незалежність та твердість. Щодо неуспішних, то їм притаманна поступливість, сором'язливість, комфортність. Виявлено різницю і в оцінках за фактором Н. Середній бал успішних складає 6,2, неуспішних – 3,8. Це вказує на такі риси успішних, як сміливість, рішучість, жвавість. Неуспішні зазвичай є нерішучими, сором'язливими. За фактором Q1 успішні і неуспішні отримали середні оцінки 5,4 і 3,4 відповідно. Це вказує на більш виражені схильності до експериментування в успішних підлітків. Ре-

зультати за фактором Q2 (середні оцінки 5,6 і 3,1) вказують на незалежність, самостійність успішних у взаємодії підлітків. Фактор Q3 (середні оцінки 4,8 і 7,7) свідчить про перевагу успішних за вольовими якостями особистості. Виявлено дещо менші розбіжності між успішними та неуспішними за факторами O та N (середні оцінки – 7,2 та 6,4; 5,7 та 6,9 відповідно). Тобто успішні та неуспішні підлітки виявляють помірний рівень тривожності та відкритості. Більш висока середня оцінка успішних за фактором Q4 (5,6 та 4,3) вказує на їхню перевагу в енергійності, порівняно з неуспішними в міжособистісній взаємодії підлітками. За факторами B, G, M розбіжності незначні: середні бали – 4,5 і 4,1; 6,7 і 7,2; 4,5 і 4,7 відповідно. Це вказує, що успішним і неуспішним в міжособистісній взаємодії підліткам однаковою мірою притаманні принциповість, практичність та достатній рівень розвитку мислення.

Проведене теоретичне та емпіричне дослідження дозволило зробити наступні висновки:

ЛІТЕРАТУРА

1. Лисина М. И. Проблемы онтогенеза общения / М. И. Лисина. – М.: Педагогика, 1986. – 144 с.
2. Обозов Н. Н. Психология межличностного взаимодействия: Дис. д-ра психол. наук: 19.00.05. / Н. Н. Обозов. – Ленинград. – 1979. – 380 с.
3. Реан А. А. Психология человека от рождения до смерти / А. А. Реан. – СПб: Прайм-Еврознак. – 2002 г. – 656 с.

REFERENCES

1. Lisina, M. I. (1986). *Problemy ontogeneza obscheniya [The problems of communication ontogenesis]*. Moscow: Pedagogika [in Russian].
2. Obozov, N. N. (1979). *Psikhologiya mezhlchnostnogo vzaimodeystviya [Psychology of interpersonal interaction]*. Doctor's thesis. Leningrad [in Russian].
3. Rean, A. A. (2001). *Psikhologiya cheloveka ot rozhdeniya do smerti [Psychology of a human being from*

1) Міжособистісна взаємодія – особистий контакт двох і більше осіб, що має наслідком взаємні зміни їх поведінки, діяльності, стосунків й установок.

2) Такі тенденції поведінки підлітків, як товариськість, незалежність сприяють міжособистісній взаємодії. Щодо тенденції «боротьба – уникнення боротьби», то, в залежності від ситуації, вона може або сприяти, або не сприяти успіху міжособистісної взаємодії підлітків.

3) Підліткам, які успішно взаємодіють між собою, притаманні такі риси особистості, як товариськість, доброзичливість, емоційна стабільність, впевненість, незалежність, твердість, серйозність, сміливість, рішучість. Щодо неуспішних в міжособистісній взаємодії підлітків, то вони характеризуються як конформні, сором'язливі, нерішучі, залежні від групи, орієнтовані на соціальне схвалення, тривожні.

Перспективи подальших розвідок пов'язані з поглибленим вивченням психологічних умов розвитку міжособистісної взаємодії дітей різного віку.

4. Симоненко С. Н. Актуальные проблемы рекреационной психологии детства / С. Н. Симоненко, Э. Б. Лебединский // Наука і освіта. Спецвипуск: «Актуальні проблеми рекреаційної психології дитинства». – Одеса, 2011. – №11. – С. 6-7

birth to death]. Saint Petersburg: Praym-Evroznak [in Russian].

4. Symonenko, S.N., Lebedynskiy, E. V. (2011). *Aktualnye problemy rekreatsionnoy psikhologyu detstva [Relevant issues of child recreation psychology]*. *Nauka i osvita. Spetsvypusk: «Aktualni problemy rekreatsiinoi psykholohii dytynstva» – Science and education. Special issue “Relevant issues of child recreation psychology”*, 11, 6-7. Odesa [in Ukrainian].

Светлана Владимировна Сытник,
кандидат психологических наук,

доцент кафедры теории и методики практической психологии,
Южноукраинский национальный университет имени К. Д. Ушинского,
ул. Фонтанская дорога, 4, г. Одесса, Украина

ОСОБЕННОСТИ МЕЖЛИЧНОСТНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ДЕТЕЙ В ПЕРИОД РЕКРЕАЦИИ

В статье исследуются психологические особенности межличностного взаимодействия детей разного возраста. Раскрыты психологические закономерности развития взаимодействия детей, начиная с раннего детства и до юношеского возраста. Налаживание межличностного взаимодействия является существенным условием формирования личности в различные возрастные периоды. Дополнительные возможности для этого развития возникают в условиях пребывания детей в заведениях рекреационного типа. В статье особое внимание уделяется межличностному взаимодействию подростков, которое как ни в каком другом возрасте так не влияет на формирование личности подростка. Именно посредством межличностного взаимодействия подросток учится сотрудничеству, взаимопомощи, риску ради другого. Общение подростков становится более глубоким, содержательным, расширяется область их духовного и интеллектуального общения, появляются такие формы взаимодей-

ствия как дружба и любовь. Во время межличностного взаимодействия подростки усваивают гендерные роли, принимают социальные нормы и ценности. Межличностное взаимодействие у подростков имеет три формы: интимно-личностная; стихийно-групповая; социально-ориентированная. В результате эмпирического исследования определялись особенности межличностного взаимодействия подростков с помощью методики «Q-сортировка» (В. Стефансон). Ее применение позволило сосредоточить внимание на поведенческих тенденциях подростка в группе: зависимость - независимость, общительность - необщительность, принятие борьбы - избегание борьбы. Учет этих тенденций дает воспитателям возможность оптимизировать межличностное взаимодействие подростков в период рекреации, тем самым создавать условия для коррекции негативных проявлений взаимодействия. Определение личностной основы взаимодействия подростков даёт возможность применять индивидуальный подход в воспитательной работе с ними, направленной на развитие коммуникативной сферы. Анализируя результаты проведенного исследования, отметим, что такие тенденции поведения как общительность, независимость способствуют межличностному взаимодействию. Относительно тенденции «принятие борьбы - избегание борьбы» можно сказать, что в зависимости от ситуации данная тенденция может либо способствовать, либо препятствовать успеху межличностного взаимодействия подростков. Экспериментально выявлены индивидуально психологические особенности, включённые в межличностное взаимодействие. Определены черты личности, которые способствуют успеху подростков в межличностном взаимодействии в период рекреации. Так, подросткам, успешно взаимодействующим между собой, присущи такие черты личности, как общительность, доброжелательность, эмоциональная стабильность, уверенность, независимость, твердость, серьезность, смелость, решительность. Неуспешные в межличностном взаимодействии подростки характеризуются как конформные, застенчивые, нерешительные, зависящие от группы, ориентированные на социальное одобрение, тревожные. Таким образом, проведенное исследование показало значение межличностного взаимодействия для становления личности и выявило личностные факторы его успешности.

Ключевые слова: межличностное взаимодействие, черты личности, рекреация, индивидуально-психологические особенности, общение.

Svitlana Sytnik,

*PhD (Candidate of Psychological Sciences), associate professor,
Department of Theory and Methods of Practical Psychology,
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky,
4, Fontanska Doroha Str., Odesa, Ukraine*

FEATURES OF INTERPERSONAL INTERACTION OF CHILDREN IN RECREATION PERIOD

The article examines the psychological characteristics of children's interpersonal interaction from the childhood to the youth age. Building interpersonal relationships is the significant condition for the development of a personality in different age periods. The essential opportunities for this development are formed at the time of children's staying at recreational institutions. It is the adolescence when interpersonal interaction has such a great influence on the formation of the personality. An adolescent learns the principles of collaboration, mutual help, risk for the sake of the other by means of interpersonal interaction. The communication of adolescents becomes deeper, more meaningful; such forms of interaction as friendship and love emerge. They master the gender roles, social standards and values with the help of it. In this period, interpersonal interaction has the following three forms: intimate and personal; spontaneous group; socially-focused. As a result of the empirical research, the peculiarities of adolescents' interpersonal interaction by means of the technique "Q-sort testing technique" by W. Stephenson have been determined. This method made it possible to focus on the behavioural tendencies of an adolescent in a group: dependence – independence; sociability – unsociability; taking struggle – avoiding struggle. Consideration of these tendencies provides the opportunity for educators to improve the interpersonal interaction of adolescents in the recreational period, create the conditions for the correction of negative manifestations in it. The determination of the personal grounds of the interaction helps to provide personal approach in the educational work, aimed at the development of the adolescents' communication sphere. Such tendencies as sociability, independence contribute to the interpersonal interaction. "Taking struggle – avoiding struggle" can either improve or worsen it, depending on a situation and people involved in it. Adolescents, successfully interacting with one another, are characterized as sociable, kind, emotionally stable, self-confident, independent, brave, etc. Unsuccessful adolescents can be described as shy, indecisive, dependent from a group, anxious.

Keywords: interpersonal communication, personality traits, recreation, individual psychological characteristics, communication.

Подано до редакції 01.09.2016